

BALOGH JUDIT

Grosschmid Béni „szövőszékén” Történeti és modern, törzsökös és idegen szabályokból „időn kívüli” rendszeres magyar magánjog

On the “Loom” of Béni Grosschmid. “Extra-temporal” Hungarian Private Law Made of Historical and Modern, Traditional and Foreign Rules

Abstract: The “immortal” Béni Grosschmid, an outstanding Hungarian jurist of the end of the 19th century and the first decades of the 20th century, still shapes Hungarian private civil law: his ideas and arguments are still present in the selection of new solutions for the development of law and legislation. His works, which have lost none of their relevance in the almost a century since they were first written, are often quoted in the private law literature of the 21st century. The paper basically argues that Grosschmid’s enduring genius can be taken up today, and that it provides answers to the questions of our time, because the socio-economic requirements and circumstances that shaped Grosschmid’s ideas are very similar to the factors that drive Hungarian private law today. After all, the dominance of the socialist conception of law can be compared in its effects to the gaping effect of the abolition of law in 1848 and the consequent intrusion of the foreign (then Austrian) legal system, while the globalization of the world economy and the increasing complexity of financial and economic processes present the legislator with similar challenges as at the end of the 19th century. Perhaps the only difference is that today the third factor (the need to restore national unity) has been replaced by the need to balance, to find a space of autonomy for national laws in the melting pot of European and global legal systems: to harmonize with them and preserve their own character at the same time.

Keywords: Grosschmid, private law, conservative conception, inheritance law, codification, constructive jurisprudential method

Összefoglaló: A „halhatatlan” Grosschmid Béni, a XIX. század végének és a XX. század első évtizedeinek kiemelkedő magyar jogtudósa mindmáig formálja a magyar polgári magánjogot: gondolatai, érvei ott húzódnak a jogfejlesztés, jogalkotás új megoldásainak kiválasztásában. A XXI. század magánjogtudományában számtalanszor idézik műveit, amelyek a keletkezésük óta eltelt közel egy évszázad alatt semmit sem veszítettek aktualitásukból. A tanulmány alapvetően amellyel érvel, hogy Grosschmid e múlhatatlan zsenije azért vehető elő ma is, azért olvashatók ki belőle válaszok jelenkorunk kérdéseire is, mert azok a társadalmi-gazdasági követelmények és körülmények, amelyek Grosschmid gondolatait formálták, nagyon hasonlatosak a XXI. század eleji magyar magánjogtudományt „mozgató” tényezőkhöz. Hiszen a szocialista jogfelfogás uralma hasonlítható hatásaiban az 1848-as joglebontás és az ennek következtében betört idegen (akkor osztrák) jogrendszer szakadékot teremtő hatásához, a világgazdaság

globalizálódása, a pénzügyi és gazdasági folyamatok mind komplexebbé válása pedig hasonló kihívások elé állítja a jogalkotót, mint a XIX. század végén. A különbség talán csak abban áll, hogy napjainkban a harmadik tényező (a nemzeti egység helyreállításának kényszere) helyébe az az egyensúlyteremtési kényszer lépett, amelyben a nemzeti jogoknak az európai és a globális jogrendszerek olvasztótégelyében kell megtalálniuk az önállóság terét, egyszerre kell azokkal harmonizálni és a saját karaktert megőrizni.

Kulcsszavak: Grosschmid, nemzeti magánjog, konzervatív felfogás, öröklési jog, kodifikáció, konstruktív jogtudományi módszer

„Grosschmid páratlanul gazdag műve *ma is él és hat*, és egyik alapvető forrása lehet *polgári jogunk folyamatos megújításának*. Ez nyilvánvalóan azért van így, mert – Szladitscal szólva – Grosschmid ’mint igazi *genie*, [...] *az időn kívül áll művével*. [...] A Fejezetek *örökéletű* könyv, mit minden klasszikus munka. Értékét nem érinti a jogszabályok időszakos változása, mert értéke nem a pozitív eredményekben, hanem a módszerben van, amellyel hozzájuk jut.’ [...]”¹ – ekként méltatja tudománytörténeti munkájában Vékás Lajos Grosschmid Bénit és *Fejezetek kötelmi jogunk köréből* című monumentális munkáját.

Az „igazi *genie*”² a tündöklő szellemóriás,³ a gigászi elme,⁴ a gránitegyéniség,⁵ az igazi *Praeceptor Hungariae*, a legmagyarabb jogász,⁶ „a magánjog Iliásza”,⁷ „az utolsó fél-század bírói gyakorlatának mintegy vezető intézménye”,⁸ „magánjogunk centrális napja”⁹ 172 évvel ezelőtt, 1851 novemberében született Máramarosszigeten. Grosschmid Béni¹⁰ a XIX. század utolsó és a XX. század első harmadának minden bizonnyal legismertebb magyar magánjogásza, a kötelmi jog modern dogmatikájának tulajdonképpeni kidolgozója volt. Munkásságának átfogó, mélyreható feldolgozásával és értékelésével a mai jogásztársadalom még mindig adós, de annak jelentőségét viszonylag jól ismerjük, hiszen az egyetemi stúdium jogtörténeti részének máig kötelező alakja. Tudományos teljesítményének egyes elemeit pedig jelenkori magánjogtudományunk veszi újra és újra nagyító alá, igazolva Szladits „időtlenségi tételét”.

1 Szladits Károly megállapítását idézi a Glossza bevezetéséből VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*, HVGORAC, Budapest, 2019, 48.

2 SZLADITS Károly: *Grosschmid jelentősége magánjogunk fejlődésében*, Jogtudományi Közlöny, 1931/26, 223, ill. *Szemle* rovat [szerző és cím nélkül], Jogtudományi Közlöny 1931/13, 131.

3 ALMÁSI Antal: *Mit köszönhetnek a bírák Grosschmidnak?* Jogtudományi Közlöny, 1931/26, 224.

4 ZALÁN Kornél: *Grosschmid és a régi magyar magánjog*, Jogtudományi Közlöny, 1931/26, 225.

5 SZLADITS: *Grosschmid jelentősége...*, i. m., 221.

6 Mindkettő SZLADITS: *Grosschmid jelentősége...*, i. m., 223.

7 MESZLÉNY Artur: *Grosschmid Bénihez*, Polgári Jog, 1931/7, 430.

8 ALMÁSI: i. m., 224.

9 ZALÁN: i. m., 225.

10 Személyéről bővebben: VERESS Emőd: *Grosschmid Béni vagy Zsögöd Benő? = Erdélyi jogászok, Jogászpórtrek II.*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2022, 9–17; GÖRÖG Márta: *Grosschmid Béni (1851–1938)*, FORVM Szeged, 2020/1, 227–240; WEISS Emília: *Grosschmid Béni (1851–1938) = Magyar jogtudósok III.*, szerk. HAMZA Gábor, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006, 101–116; SZABÓ Béla: *Grosschmid (Zsögöd) Benő = Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, szerk. Michael STOLLEIS, München, 2001, 264–265.

Az általa megteremtett rendszer mindenkor csak a magyar térben értelmezhető, ugyanakkor a minden ideai magyar jognak megfelelő dogmatika. Ez az, ami Grosschmid Béni igazi nagyságát adja. Egy olyan rendszer kidolgozására törekedett, amelyben az egyes normák, részletszabályok egy oszthatatlan, egységes rendszerbe állnak össze, amely rendszernek két vezérfonala Grosschmid szerint az igazságosság és a nemzeti karakter.

A kortársak őt (Szászy-Schwarz Gusztáv szavaival élve) a magyar jog legmagyarabb védelmezőjének tekintették¹¹ (még akkor is, ha ezt a magánjog bizonyos területein „a legnémetebb eszközökkel” tette).

A „valódi” nemzeti jog¹² keresője volt egy olyan világban, amelyben az 1848-as forradalom eredményei (az áprilisi törvények magánjogi jellegű rendelkezései), majd a forradalmat követő események (a szabadságharc és az annak megtorlásául bevezetett osztrák jogrendszer) a magyar jogfejlődés folyamatosságát megtörték, ezzel együtt egy olyan helyzetet teremtettek, amelyben a magyar jog – kizárólag Grosschmid kifejezéseit idézve – „*osztrák iga alá jutott*”, amelynek veleje az volt, hogy „*alája kerültünk más kultúra uralmának*”.¹³ Annak ellenére, hogy a jogrendszer alapvető elemei a forradalom idejére már tarthatatlanokká váltak, az 1848-as *joglebontás* volt talán a legfőbb csapás, amely a jogrendszer szerves fejlődését megakasztotta. Azzal, hogy az áprilisi törvények néhány darabja éppen 175 évvel ezelőtt megszüntette az ősiséget, eltörölte az úrbéri viszonyokat, megcélózta a jogegyenlőséget és felszabadította addigi béklyói alól a birtokbírhatás jogát, már önmagában elérte azt, hogy a magyar jog további lineáris fejlődése lehetetlenné vált. Azzal pedig, hogy e törvényekben valójában *csupán deklaráltak* a politikai célokat, a megvalósítás tényleges mikéntjét azonban a jogalkotó nem találta, nem találhatta ki, azt érték el, hogy a jogrendszerben hiátus, szakadás keletkezett.¹⁴ Ennek pedig csupán – az időközbeni közjogi törés, majd a katonai események miatt mintegy szükségszerű – következménye volt, hogy „*a tátongó résen át sebes áradattal nyomult be az idegen jogrendszer, mely egész jogéletünket ellepve, a régi alapokon való továbbépítést jórészt lehetetlenné tette*”.¹⁵

11 Akkor is elismerték tudósi nagyságát, ha tételeivel nem értettek feltétlenül egyet. Vö. pl. SZENDE Pál: *Nemzeti jog és demokratikus jogfejlődés*, Huszadik Század, 1911, 265–290. Erősebben fogalmazott SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv, amikor Grosschmidot „*maradi temperamentumnak*” bélyegezte. Idézi: ECKHART Ferenc: *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935 = A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története* II., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936, 83.

12 DELI Gergely: *A Grosschmid-hatás – Avagy paradigmaváltás a magyar romaniztikában = SALUS VOCALIS. Csegöldi indulás, győri érkezés*. Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére, szerk. KESERŰ Barna Arnold, SZOBOSZLAI-KISS Katalin, UNIVERSITAS-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2023, DOI: 10.59199/salusvocalis.2023.11., 93–112., különösen 93. és 107.

13 GROSSCHMID Béni: *Werbőczy és az angol jog*, Franklin Társulat, Budapest, 1928, 430.

14 Meggyőződésem, hogy a magyar jogrendszer fejlődésében a törést nem elsősorban az idegen (osztrák) jog beáramlása okozta (amint ezt újabban Deli Gergely a „*nemzeti jogfejlődésben való komoly torzulás*” okaként értékelte – vö.: DELI: *A Grosschmid-hatás... i. m., 95.*), hanem maguk az áprilisi törvények, különösen a IX. és XV. törvénycikkek. „*Csak az a tragikus ebben az átalakulásban, hogy a magyar törvényhozás a lebontást hamarabb végezte el, semmint az építéshez hozzáfoghatott volna*” – fogalmazott Szladits is = SZLADITS Károly (főszerk.): *Magyar magánjog*, I. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 79.

15 *Uo.*

Grosschmid ennek ellenére a régi jogból magyarázta tételeit, az 1848 előtti magyar jog normáinak újraélesztését és azoknak a korszakhoz való igazítását tűzte ki célul. A jog történeti értelmezését, a korábbi joggyakorlathoz való visszanyúlást és a törzsökös magyar szabályokhoz való ragaszkodást kiemelten fontosnak tartotta, hiszen Frank Ignáccal, Werbőczyvel és sokakkal együtt azt tartotta, hogy a régi szokásjog szabályai – éppen a szokásjog jogforrási jellegénél fogva – szükségképpen *jók, igazságosak* voltak. A jogtörténeti előzményekhez való ragaszkodást pedig összekapcsolta a haladás követelményével.¹⁶

Grosschmid Bénit sokszor érte kortársai részéről az a vád, hogy a régi magyar jog legnagyobb híve, a XIX. századi nemzeti konzervativizmus magyarországi képviselője. Valóban igaz kutató elméjére, hogy a jogszabályok lényegének felfejtésére mindig a norma történeti gyökereinek megismerése után, történeti alapon indult el, és ilyen módon a hazai jog legelszántabb és legnagyobb hatású védelmezőjének számított. Földi Andrást idézve: „Grosschmid mélységesen nemzeti érzelmű, konzervatív jogtudós volt, aki párját ritkítóan széles körű, egyszersmind alapos jogtörténeti és összehasonlító jogi műveltségének dacára a legjobban Werbőczy Istvánért és az ő Hármaskönyvéért rajongott. A családjog és főleg az öröklési jog területén oroszlánként védte a – korának igényeivel összeegyeztethető – nemzeti jogi hagyományokat.”¹⁷ Ahogyan pedig maga Grosschmid fogalmazta ezt meg: „Szívem feldobban, amidőn jogunk tételeit a Hármaskönyvvel kezemben fejthetem le. Mint végső szalmaszála a lét horgonyának, úgy kötnek össze előttem multat és jelent ez édes honi szók: ági öröklés, özvegyi jog, hitvestársi öröklés, hitbér.” Majd ezek után joggal esett kétségbe afelett, hogy „önálló hazai jogunk nagy nemzeti kincseit újabbkori berendezkedésünk, kezdve a 48-i törvényhozáson, visszahozhatatlanul megsemmisítette, mert kitörölte jogunkból a nemzeti stílust”.¹⁸

Történeti kiindulópontja tehát azzal az álláspontjával függött össze, hogy a jogrendszerek nemzeti karakterűek. Kifejtette, hogy a magyar jogrendszernek különösen magyarnak kell lennie, hiszen annak szerves fejlődését egy idegen jogrendszer uralma törte derékba. Amennyiben a jogrendszer autonóm fejlődését bárki is helyre akarja állítani, annak tisztában kell lennie azzal, hogy az mégis csak a régi, jól bevált és a „nemzeti érzületben” gyökerező, törzsökös magyar szabályok megtartásával lehetséges.

A magyar jog magyar karakterének megőrzésére leginkább a családjog és az öröklési jog tűnt alkalmasnak, hiszen ez az a két területe a magánjog szövevényes rendszerének, amely legkevésbé enged az idegen behatásoknak, amely leginkább megőrizte és áthagyományozta a régi rendi jog intézményeit.¹⁹ Ezek azok a területek, ahol

16 Deli Gergely e megállapításával (DELI: *A Grosschmid-hatás... i. m.*, 95.) feltétlenül egyet kell értenünk, és nem hallgathatjuk el napjaink párhuzamos jelensége feletti örömmünket sem. A hatályos jogrendszert tekintve ugyanis azt állapítjuk meg a tételes magánjog mellett a polgári eljárásjog újabb fejlődéséről is, hogy az a történeti gyökerekhez nyúl vissza, így a polgári időszak fejlett jogtudománya nemcsak az anyagi jog, hanem az alaki jog szabályain keresztül is átkerül és irányítójává válik a modern joggyakorlatnak.

17 FÖLDI András: *Grosschmid Béni és az antik jogok*, Akadémiai székfoglaló előadás, kézirat, Budapest, 2023, 2.

18 Idézi SZLADITS: *Grosschmid jelentősége... i. m.*, 221.

19 Bővebben: BALOGH Judit: *Grosschmid Béni és a magyar öröklési jog* = ZSÖGÖD Benő: *Öröklött szerzett vagyon*, MOKK, Budapest, 2008, IX–XX.

a nemzetközi hatások is a legkevésbé érvényesülnek, és amikor azt tapasztalta, hogy a jogfejlesztés jogtudományi vonala e területeken is inkább az idegen elemek befogadása felé hajlana, kíméletlenül koherens érveléssel vette fel a küzdelmet a meggondolatlan újítók elgondolásaival. A nemzeti önállóságot állította párhuzamba a magánjogi jogintézmények önállóságával, ennek érdekében az öröklési és a családi jog bizonyos – elsősorban vagyoni jogi²⁰ – kérdéseit mintegy a nemzeti ügy szintjére emelte. *„Ez a tragikus meghasonlás a korról, forró sóvárgása önálló nemzeti jogi kultúra után és csüggedő belátása annak, hogy e kultúra folytonossága számunkra végleg elveszett, gyöngébb lelkületet tespedő lemondásba süllyesztett volna; de Grosschmid őszereje szembeszállt a kor áramlatával és megindította a harcot a magyar magánjog fejlődésének függetlenségéért.”*²¹ E függetlenségi harc eszköze mindenekelőtt az *Öröklött s szerzett vagyon* című elemzése,²² a kodifikációs folyamat során elkészített házassági vagyoni jogi tervezete, valamint a családi és az öröklési jog tárgykörébe vágó kisebb tanulmányai voltak.

Kiindulópontja e körben mindig az volt, hogy a kérdéses jogi helyzetet a hazai jog történeti fejlődéséből kell megoldani. Azzal is tisztában volt azonban, hogy a régi jogot nem lehet a XIX. század végének szemléletével megközelíteni, mert a modern jogintézmények a régi jogban nem, illetve csak tévesen értelmezhetők. A régi jog szemlélete ugyanis azt követelte meg, hogy a (mai értelemben vett) magánjog és a közjog szabályai egymást erősítve védjék a rendi jog központi fogalmaként szolgáló *vagyont*. A magánjogias közjog mellett tehát – mint Grosschmid is fogalmazott – közjogias magánjog létezett.²³

A jogrendszer újraépítését másik oldalról az tette szükségessé, hogy a kiegyezés által megnyugodott közjogi viszonyok között a gazdasági élet rohamos fejlődésnek indult. E tendencia pedig igényelte a hazai jognak a fejlesztését, hiszen a (rendi) magyar magánjog épp azokon a területeken volt a legfejletlenebb, amelyeket a fejlett gazdasági és kereskedelmi viszonyok a leginkább igényeltek volna: a dologi és főképp a kötelmi jog területén. Ez a felismerés pedig munkásságának nagyjából a századfordulótól új irányt szabott. A modern magyar magánjogi dogmatika megteremtésének szükségét elsődlegesen amiatt ismerte fel, mivel – épp az eddig részletezett történeti kötöttsége, nemzeti öntudata, konzervativizmusa miatt – nem tudott azonosulni a XIX. század utolsó harmadának kritikátlan recepciós gyakorlatával.

Frappáns – és egyben kegyetlen fullánkkal megfogalmazott – álláspontja szerint a jogfejlődésnek kétféle útja van. Az egyik, amikor *„valamely nemzet közvetlenül merít az európai kultúra ősforrásából és az így nyert szellemi értéket átformálja, átgyúrja a maga képére és hasonlatosságára. Ezt nevezi ő kultúrplanetizmusnak. Ezzel szemben kultúracsatlósságnak, kultúr-szatellitizmusnak minősíti idegen nemzetek kifejlődött jogintézményeinek*

20 HERGER Csabáné: *Die Errungenschaftsgemeinschaft im ungarischen Ehegüterrecht nach 1848 = Száz plusz Tíz. Jubileumi kötet. Tárkány Szücs Ernő (1921–1984)*, Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021), szerk. NAGY Janka Teodóra, BOGNÁR Szabina, SZABÓ Ernő, Pécsi Tudományegyetem KPVK, Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI, Szekszárd, 2021, 261–281.

21 SZLADITS: *Grosschmid jelentősége...*, i. m., 221.

22 ZSÖGÖD Benó: *Öröklött s szerzett vagyon*, Politzer Zsigmond Kiadása, Budapest, 1897, hasonló kiadásban MOKK, Budapest, 2008.

23 ZSÖGÖD: *Öröklött és szerzett vagyon*, i. m., 73.

*egyszerű lemásolását vagy lefordítását, azaz változatlan alakban való pusztá átvételét. Erre az útra lépett szerinte újabban a magyar nemzet és ezzel feladta kulturális önállóságának egyik fontos sáncát. Idegen géniuszok munkájának fáradság nélkül való felhasználása nem hódítás, hanem szolgaság, éppoly kétségtelen jele a gyengeségnek, mint a pénzügyi vagy politikai függés, sőt, veszélyesebb, mert önkéntes.*²⁴

Grosschmid legnagyobb, máig erő hatása abban a törekvésben mutatkozik meg, amellyel – nem másolva szolgálva a német dogmatikát – a magyar jogot önálló, egységes tudományos rendszerre igyekezett formálni, emancipálni azt a külföldi jogirodalom túlnyomó befolyása alól.

A tudományban mind tartalmilag, mind módszertanilag olyan újdonságot hozott Grosschmid munkássága, amely mind a mai napig páratlan, és amely – amint ezt éppen a mai konferencia is bizonyítja – máig hatóan meghatározó befolyással bír a magánjog fejlődésére. A kortársak és az utókor igazolása szerint is az az egyik legnagyobb érdeme, hogy a bonyolult jogrendszerben rendet tudott tenni. Az egész rendszert látta és láttatta, de megérti és megtanítani úgy tudta, hogy a rendszert szétbontotta, egészen alkotóelemeiig visszafejtette, és a jogintézményeket a maguk egyszerű lényegét megragadva adta át a befogadó közönségnek. Mindeközben a lefejtett jogi rétegek egész hegyet képeztek a lába előtt, és ez a számtalan vonatkozás jelent meg a *Fejezetek* többszintű jegyzetapparátusában. Ez a számtalan lefejtett réteg pedig magyar szak kifejezésre, megfelelő terminológiára és rendszerbeli elhelyezésre tartott igényt. Ez volt Zsögöd óriási tudományos érdeme. A rendszert elemeinél fogva le- és felépíteni, elemezni, analizálni, felfogni és továbbfejleszteni – ha lehet, csakis önmagából, a hagyományos magyar jogintézményekből.

*„A Fejezetek az első mély tudományosságú rendszer, amely a magyar forgalmi jognak különböző időből és különböző forrásokból eredt anyagát egymással benső kapcsolatba hozva, önálló egészszé kovácsolja. A Fejezetek az az olvasztó kohó, amelyben Szent István és Ulászló törvényei, Werbőczy Hármaskönyve, a Planum Tabulare és a modern döntvényjog, az osztrák polgári törvénykönyv és a német eredetű hiteltörvények a modern magyar vagyongjog új öntvényévé olvadnak össze...”*²⁵ Ennek a rendszernek a megteremtése új, különösen összetett, komplex gondolkodási módszerrel vált lehetségessé. A *Fejezetekben* ugyanis Grosschmid a tételes jogot nem egyes szabályok mechanikus egymásmellettségében ábrázolja, hanem a szabályok funkcionálását, életműködésüket összetartozandóságukban és egymásra hatásukban tárja fel. Amint ezt plasztikusan Szladits megfogalmazta: *„Grosschmid a jogszabályokat nem rokkán dolgozza fel, egyetlen fonál sodrásával, hanem szövöszéken, amelyen egy lánnyomásra a szálak egész szövövénye egyszerre fut egymásba.”*²⁶

A „valódi” nemzeti jog felépítésének eszközt látta a magánjogi kodifikációban is.²⁷ A kodifikáció a jog nemzeti karakterének megőrzésében elsődleges szereppel

24 ZALÁN: *i. m.*, 225; BALOGH: *Grosschmid Béni és a magyar öröklési jog, i. m.*, IX–XX.

25 *A Jogszabálytan* 47–48. oldalán írt gondolatokra utalva fogalmazott így SZLADITS: *Grosschmid jelentősége...*, *i. m.*, 222.

26 *Uo.*

27 Bővebben BALOGH Judit: *A jogrendszer konzerválása vagy új válaszok új helyzetekre? A XIX. század végi magánjogi kodifikációs törekvések céljairól = Jogtörténeti tanulmányok VIII*, szerk. BÉLI Gábor, KAJTÁR István, PTE ÁJK, Pécs, 2005.

rendelkezik. Mert „miként a fatörzs a maga ágazatain saját karakterét, úgy árasztja végig egy kódex a nemzet testében a szolgaság bénító tudatát vagy az önérzet villamos erejét” – állapítja meg a kodifikáció eredeti, magyar megoldását sürgetve.²⁸ Vagy másutt: „A recepció a nemzetek részéről sokban hasonlít a kölcsönvétel esetéhez. Aki erejéhez mérten kis kölcsönre szorul, azt nem fenyegeti az a veszély, hogy a lekötöttségéből nem tud kibontakozni és saját lábára állni. De másként áll a helyzet akkor, midőn a kölcsönös szükséglet nagy. Már pedig ez a veszély forog fenn akkor, midőn egy nemzet tömeges receptióra szorul, mint jelenleg mi. S ugyancsak, ha e szükségletet nagyobbnak képzei, s ahhoz képest cselekszik, mint a mekkora valósággal. Miként az adós hitelezőjével szemben – úgy sülyedhet szellemi téren helotává valamely nemzet, ha e kölcsönökben elmerül.”²⁹

A magánjog állapotának rendezése, a jogbiztonság és a fejlett közforgalmi jog megteremtésének igénye a XIX. század folyamán egyre gyakrabban jelent meg országgyűlési témaként, és egyre sűrűbben képezte tudományos igényű vagy gyakorlati szükség által indukált szakmai viták alapját. A szokásjog meghatározó szerepéhez nem fért kétség, de épp ennek jellege: rendszertelensége, többféle értelmezési lehetősége és az ezen alapuló eltérő bírói gyakorlat volt az oka annak, hogy a reformkortól a század végéig egyre többször került napirendre a magánjogi törvénykönyv megalkotásának terve. Ekkor következett be ugyanis a fordulat: a (különbféle eredetű) jogi normákat alkalmazó jogászok már nem elégedtek meg az addigi – eredménytelen és a joganyagot csak írásban összegyűjteni és a szükséges mértékig „átválogatni”, azaz: *kompilálni* szándékozó – próbálkozásokkal, hanem *valódi reformokat* kezdtek követelni, mondván, hogy az új életviszonyok új igényeket támasztanak a joggal szemben.

A kodifikációs gondolat térhódításában nagy szerepe volt a művelt fiatal jogászgenerációnak, amelynek tagjai naprakészen követték a politikai (és az ezekre reagáló jogi) változásokat, ismerték a nemzetközi fejlődési tendenciákat. A korabeli jogfelfogást elsősorban a francia forradalmi események befolyásolták. A forradalom eszméinek és sikerének hatására egyre erélyesebben léptek föl a magyar jog rendi különbségeket konzerváló és gazdasági fejlődést gátló elemei ellen, mint amilyen pl. az adományrendszer, az ősiség és a rendi kiváltságok voltak.

Az önálló magyar törvényalkotásnak azonban 1848-ban még – ismerjük el – egyáltalán nem volt reális esélye. A kodifikáció késése miatt a jogbizonytalanság és a hol csendes, hol viszont *expressis verbis* kimondott *recepció* több évtizeden keresztül kísértett a magyar jogi praxisban, a bírói gyakorlat jogfejlesztő hatása pedig olyannyira rányomta bélyegét jogunkra, hogy az ilyen módon beszívárgott idegen jogi tételek a röviddel a századforduló előtt végre megindult kodifikációs munkálatokban újra és újra megjelentek.

Bár Grosschmid még a század végén is azt hangoztatta, hogy „kivétel nélkül kicsinyek vagyunk – civilis téren – azokhoz a méretekhez képest, amelyeket egy, bár középszerű,

28 Grosschmidot idézi ZALÁN: *i. m.*, 226.

29 GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*, Athenaeum, Budapest, 1905, 46. A folytatásban pedig ennek szomorú következményét ekként vonja le: „s innen az, hogy a német áttekintésekben, vonatkozással a jellegre és forrásra, hazánk már ma is mint 'Deutsches Rechtsgebiet' szerepel”. *Uo.*, 47.

de önálló alapokon nyugvó kódexnek elkészítése feltételez”,³⁰ résztervezetek készítésétől mégsem zárkózott el. A kodifikációban a hagyományos jogrend megőrzőjét is látta (folyamatosan óvott az idegen elemek kritikátlan átvételétől), a nemzeti jogintézmények átalakítása útján megvalósuló jogi modernizáció mellett érvelt. Grosschmid jelenléte, közreműködése tehát a XIX. század végének kodifikációs mozgalmaiban ahhoz volt szükséges, hogy egyrészt a tehetetlenség, másrészt a recepció szükség szemléletéből egyaránt kimozdítsa a hazai jogászai közvéleményt, és meglebbentse a lehetőségét annak, hogy a hagyományos magyar jogrendszer értékes törzsét felhasználva, önálló magyar magánjog szülessen.

A nemzeti jognak e vissza- vagy inkább felépítése volt tehát az a feladat, amelyből a 40 évesen Kolozsvárról a budapesti egyetemre került professzor részt vállalt.

És hogyan kereste a „valódi” jogot? Grosschmidot olykor „*magyar Savigny*”-nak is nevezték,³¹ azonban ez a megnevezés igencsak sántít. Mert Grosschmid a „valódi” nemzeti jogot nem a római jogból kívánta levezetni (azaz nem deduktív módszerrel dolgozott), sokkal inkább a régi, a rendi magyar jog újraélesztésével és annak a kor követelményeihez való igazításával akarta *megalkotni* azt. Módszere tehát konstruktív volt, a konstrukcióhoz szükséges építőelemeket pedig nem keletkezési helyük vagy idejük, hanem mindenekelőtt használhatóságuk alapján válogatta össze.³² Sokszor pedig még az átvettnek tűnő megoldások is az ő zsenijének eredeti, önálló termékei voltak.³³ Ennek eredménye lett sajátos, ahogyan Vékás Lajos megállapította, „*öntörvényű*” tudományos látásmódja, ez az „*egészeben nagyszerű új világ*”.³⁴

S hogy mennyire nem tekinthető ő a „*magyar Savigny*”-nak,³⁵ annak egyik ékes bizonyítéka az a néhány sor, amit az öröklés kapcsán írt le a római jogról és annak német, a BGB-ben is megjelent recepciójáról. Miközben az öröklési jog különösen erős

30 GROSSCHMID Béni (Zsögöd Benő): *Az örökösödési törvénytervezetről* (1882) idézi: MENYHÁRTH Gáspár: *Polgári törvénykönyvünk javaslatának nemzeti jellege = Jogi dolgozatok a Jogtudományi Közlöny 50 éves fennállásának emlékére (1865–1915)*, Budapest, 1916, 464.

31 FÖLDI András: *Grosschmid Béni és az antik jogok*, Akadémiai székfoglaló előadás, kézirat, Budapest, 2023, 2.

32 Erről részletesen ír DELI: *A Grosschmid-hatás* című tanulmányában, különösen 100–105.

33 Szép példáját mutatja be ennek Vékás Lajos a Jhering-féle érdekkutató irányzat és a *Fejezetek* érzékrendje közötti, Szladits által igazolt kapcsolathíánnyal („*Nincs kapcsolat Grosschmid módszere és a külföldi jogi iskolák között, amelyeknek elméleti vitáiról Grosschmid jobbra tudomást sem vett.*”). Grosschmid maga állította fel a tételt, amely szerint az alanyi jog jogilag védett érdek, és az érdek „*részint sugallatos oka egy-egy jogszabálynak, részint előírt zsinórmértéke helyel-közzel a jogalkalmazásnak.* Az érdekszempont bevezetése nem kikezdése ekként a törvénynek kívülről, hanem a törvény saját, belülről jövő, csakhogy halkabb önszavának a meghallgatása a lármásabb tételek mögül.” Vö.: VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*, HVGORAC, Budapest, 2019, 32–33. és 35, továbbá LESZKOVEN László: *Érdekirányadás – az érdekeszme, mint a Fejezetek vezérfonala = Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk.*, szerk. JUHÁSZ Ágnes, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2013, 43–52, illetve a német érdekkutató irányzathoz NIZSALOVSZKY Endre: *A fogalomkutató és az érdekkutató jogtudomány*, Debreceni Szemle VII (1933), 341–355. és 418–432.

34 VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*, HVGORAC, Budapest, 2019, 32.

35 Földi András sokkal inkább „*magyar Jhering*”-nek nevezné az érdekeszme és az organikus jogfelfogás alapján – elismerve azonban Grosschmid imént említett önálló gondolkodását és a közvetlen német hatás hiányát is. Vö. FÖLDI: *Emlékezés..., i. m.*, 3.

nemzeti karakterét hangsúlyozta, kiemelte, hogy a német jog a római örökjogi szabályok átvételével téves útra lépett. A recepciót nem tartotta „az örökösödés érdekében vett tárgyi megfontolás eredményének”,³⁶ hanem „a római jog teljes egészében történő befogadása mellékhatásának”.³⁷ „Mi azt hisszük, hogy a justiniáni öröklő rend, s az abból kifogant mai intézmények: egyik szerencsétlen ráadása a sorsnak a római jog egyébként üdvös befolyására, s hogy ezer szerencse hazánkra a helyzet, hogy attól, ha akar, távol maradhat.”³⁸

Grosschmid Béni professzorként a budapesti egyetemen joghallgatók százait nyerte meg az értő jogtanulásnak, a jog mesteri művelésének. Meggyőződése volt, hogy „a jog az önálló gondolkodás tudománya”, ezért önállóságra igyekezett szoktatni hallgatóit, hogy azok olyan „szabadúszó jogászokká” váljanak, akik „tudnak tempózni abban az elementumban, amely nem ezekből vagy azokból a tételekből áll”, hanem az egészet jelenti. Ezért követte azt a módszert, hogy „az anyagot inkább csak olyan objektívumnak tekinti, amelyen tanítani, és nem annyira olyannak, amelyet tanítani kell”.³⁹

Az önálló gondolkodás gyakorlatáról maga is többször tett bizonyosságot olyan esetekben, amikor valamilyen okból konkrét témában akarták tanulmány készítésére felkérni. A legenda szerint Grosschmid egy ilyen felkérést azzal utasított vissza, hogy „a tudós nem olyan, mint a madárka, akit holmi morzsákkal lehet elterelni útjából, hanem inkább olyan, mint a kőszikla, amely önsúlyánál fogva gördül alá pályáján”.

A tanítványok visszaemlékezései szerint kiemelkedő tanáregyéniség volt, akinek varázsa a katedrán érvényesült legjobban. Akit ez „egyszer rabul ejtett, többé az életben nem tudott szabadulni tőle, az magával vitte a mester jogelemzését, elmélyedő módszerét, igazságkeresését”.⁴⁰ Pedig nem volt könnyű dolga. A kolozsvári egyetem megbecsült oktatója 1891-ben került a budapesti jogi karra, ám amit ott (valamint az ország „vezető” jogászainak munkásságában) magánjog címén talált, arra nemigen lehetett alapoznia. Egy hallgatója így emlékezett vissza ezekre az évekre: „Régi törvényeinket nem tanultuk. Újak nem voltak. Könyveink is hiányzottak. A személyjogi, család- és örökjogi kérdések kazuisztikája még nem volt kidolgozva. Az alapfogalmak nem mentek át a köztudatba. [...] A dologi jogban az osztrák jog félig megértett tételein rágódtunk. [...] Kötelmi jogunk a szó szoros értelmében gyermekkorát élte... [...] megfelelő magánjogi kézikönyvünk nem volt. Magánjogi professzoraink szintén hiányzottak. A tanulni vágyó nemzedéknek nem volt mihez nyúlnia. [...] Grosschmid tanulmányait kevésbé ismerték. [...] hallgatósága előbb nagyon csekély számú volt. A jogászfjúság még nem tudta, kivel áll szemben. [...] Óráin az első időben négyen-ötten, néha tízen-húszan lézengtek. Ezeknél is hiányzott a megfelelő előiskola Grosschmid mélységeinek megértésére.” Majd lassan megtalálta hallgatóságát és értő közönségét: „A hallgatóság száma egyre szaporodott s egyre jobban értette Grosschmid tanítását. Nevét, elveit szerte vitték az országba, egyrészt azok a hallgatók, akik szorgalmasan hallgatták ezeket az előadásokat, másrészt azok, akik vizsgálatokra készülve ismerték meg úgy módszerét, mint tanításait.”⁴¹

36 ZSÖGÖD: *Öröklött s szerzett vagyon, i. m.*, 214.

37 DELI: *A Grosschmid-hatás...*, i. m., 104.

38 ZSÖGÖD: *Öröklött s szerzett vagyon, i. m.*, 233.

39 SZLADITS: *Grosschmid jelentősége...*, i. m., 223.

40 Uo.

41 NYULÁSZI János: *Grosschmid*, Magyar Jogi Szemle, 1931/10, 400–401.

Egy tanítványa a 30 éves oktatói jubileumra készített tanulmányban írta le a mester titkát: „*Nem jogszabályokat tanultunk tőle, hanem jogot, nem tételeket, hanem a dolgok természetéből folyó szükségszerű igazságot.*”⁴² Grosschmid – amint ez a visszaemlékezésekből kiderül – úgy tanított, hogy a katedrán is szüntelenül a jogi konstrukciókat bogozta, és ostorozta a jogrendszer ellentmondásait, igyekezett megmutatni az igazságot, és rávezetni az annak megfelelő jogi normára. Az ilyen egységben való, holisztikus szemléletmód azonban csak akkor adatik meg az embernek, ha egészében ismeri és érti a rendszert. Ha egy jogász nem jut el a megismerés e szintjére, akkor mindig az egyes részletkérdések foglya marad – ez pedig pontosan az, amit Grosschmid mint oktató éppen elkerülni igyekezett.

Grosschmid tanítványai és művei révén – mind a kortársak, mind az utókor értékelése igazolja ezt – az egész magyar jogalkalmazást tudományosan megalapozottabb, szakszerűbb, dogmatikusabb gondolkodási pályára állította. Nem keveset köszönhet neki a bírói kar, amely tőle, nála tanulta meg, hogy az ítélezést nem ténydöntésként, hanem jogalkalmazásként kell felfogni. Munkáiban lelheti gyökerét a bírói ítéletek karakterének megváltozása is, amennyiben az ítéletekben a konkrét jogi helyzet megoldása az általános jogelvek kereteibe való beillesztés útján, elvi súllyal, tudatos jogalkalmazói tevékenység, dedukció és absztrakció folytán születik meg. A bírói kar nélküle nem lett volna képes „*az elvi, jogegységi és a teljes-ülési határozatok mai fogalmazási szintjéhez és módjához eljutni, ha Grosschmid nem véste volna lelkünkbe, hogy a jogtudomány egységes, összefogó elveire is legyünk tekintettel akkor, amidőn a jogeseteket a való élet követelményeihez képest eldöntjük.*” [...] „*Grosschmid tűzte ki az utolsó félszázad bírói gyakorlatának az irányát, ő kezdeményezője a gyakorlat belső, tudatos függetlenségének, ő fejlesztője és igen sokban megteremtője a gyakorlat tartalmának, és ő ösztönzője a gyakorlatot kifejtő bírói ítéletek alaki és tartalmi tökéletesedésének is*” – érzékeltette a mester szerepét Almási Antal.⁴³

De ugyanilyen fontosnak tartotta Grosschmid a gyakorló ügyvédek munkáját is, akiket a jogviszonyok első felfejtőiként és bíró elé táróiként emelt ki a jogalkalmazás során, akiknek mindennél fontosabb a komplex jogászati látásmód és annak a képességnek a hordozása, hogy egyszerre törekedjenek az igazság – objektív – kiderítésére és ügyfelük – nyilván szubjektív – képviselőjére.

Am az ügyvédségnek nemcsak a jogalkalmazásban, hanem a jog fejlesztésében is fontos szerepe van. Grosschmid szerint az ügyvédek periratai elsőrendű fontossággal bírnak a jogfejlesztésben, hiszen a keresetlevelek és a fellebbezések sokszor az új jogintézmények első megjelenési helyei. „*Az ügyvéd fedezi fel voltaképpen a helyet, ahol az új intézmény számára a jeget meg kell törni. A csákányt is mintegy ő adja a bíró kezébe. És bizonyára azoknak a jogi álláspontoknak és a tárgyilagos jogunk világot oly nagy mértékben emelő és díszítő érveléseknek, amelyekkel döntvényeink indokolásában találkozunk, igen jelentékeny része voltaképpen a perbeli ügyvédek allegatáiból származik. S ennyiben voltaképpen azok szellemi terméke. Az ilyen perbeszédekben van tulajdonképpen letéve a jogélet termőtalajának a leggazdagabb kincsesháza.*”⁴⁴

42 Idézi SZLADITS: *Grosschmid jelentősége...*, i. m., 223.

43 ALMÁSI: i. m., 224.

44 *Grosschmid az ügyvédi hivatásról*, Jogtudományi Közlöny, 1931/26, 226.

Grosschmid időszerűsége éppen munkáinak időfölöttiségében áll. Mert természetesen mindig változik, sebesen változhat a tételes jog, de nem változik (legfeljebb nagyon lassan, egészen kis lépésekben módosul) a magánjog elvi megalapozása. Ebben pedig Grosschmid máig erő példát mutat elméletben és gyakorlatban egyaránt.

A *Fejezetek* kötelmi joga azért lesz a legkiválóbb és időtálló, mert a magyar nemzeti sajátosságokat úgy hordozza magán, úgy fakad azokból, hogy közben a grosschmid-i analízis folytán a legigényesebb tudományos művek közé emelkedik. Azért tanulhatunk még mindig Grosschmidtől, mert tudományos alapra helyezte azt, amit a nemzet sajátjának érzett, azt, amit *igaznak, igazságosnak* tartott.

A jogtörténet művelője örömmel állapítja meg, hogy Grosschmid – és általában a múlt jogtörténeti eredményeinek – felidézése napjainkban reneszánszát éli. Nemcsak azzal következett ez be, hogy a hatályos magyar Polgári törvénykönyv alapját tulajdonképpen az 1928-as magánjogi törvényjavaslat adja,⁴⁵ hanem azzal is, hogy a Polgári perrendtartás perszerkezeti koncepciója is az 1911. évi I. törvénycikkre megy vissza az osztott perszerkezet újraélesztésével, és azzal is, hogy egyre több tudományos igényű feldolgozásban jelenik meg az ehhez kapcsolódó régi bírósági gyakorlat, és a – mára klasszikusnak nevezett – magyar jogtudomány értelmezése.

Azt gondolom, hogy akkor jár el helyesen napjaink jogalkotója, ha ma is Grosschmid munkamódszerét alkalmazza:⁴⁶ egyrészt addig fejti le a jogi normáról, illetve a vizsgált jogintézményről a ráakódott „fölösleges” elemeket, amíg el nem jut az annak lényegét, magvát adó esszenciális jelleghez, tartalmi elemhez, másrészt pedig megnézi a korabeli jogi norma társadalmi-gazdasági környezetét, visszafejti a régi szabályozás eredeti célját, majd mindezeket ütközteti napjaink ugyanezen körülményeivel. Amennyiben ennek során arra jut, hogy még mindig a régi szabály az, amely a legjobb, legigazságosabb választ adja a szabályozási kérdésre, akkor megtartja a régit, ha viszont úgy találja e beható vizsgálat eredményeként, hogy a társadalmi-gazdasági környezet jelentős változása miatt a régi szabály átértékelésre szorul, bátran – ám megalapozottan – nyúl a változtatás eszközéhez. Ez az a tudás, amelynek Grosschmid Béni vitathatatlanul birtokában volt akkor, amikor különbséget tett az öröklési szabályok törzsökös, nemzeti jellege, valamint a kötelmi jog univerzális mivolta között, és a „valódi” magyar jogot egyiknél a régiből, másiknál a tudományosan kidolgozott új elvekből építette fel, illetve vissza.

A XXI. század elejének magánjogtudományára éppen ez a feladat várt, és épp a Grosschmidot is „mozgató” tényezők vezették (és vezetik a reformok során is) tollukat. Hiszen a szocialista jogfelfogás uralma hasonlítható hatásaiban az 1848-as joglebonthatás és az ennek következtében betört idegen (akkor osztrák) jogrendszer szakadékok teremtő hatásához, a világgazdaság globalizálódása, a pénzügyi és gazdasági folyamatok mind komplexebbé válása pedig hasonló kihívások elé állítja a jogalkotót, mint a XIX. század végén. A különbség talán csak abban áll, hogy napjainkban a harmadik

45 Ennélfogva a Debreceni Egyetemen a polgári korszakok magánjogtörténeti előadásaihoz néhány éve már tudatosan ezt a törvényjavaslatot vesszük alapul, „ezen” tanítjuk meg a polgári magánjog alapelveit és alapvető rendelkezéseit, nem pedig pusztán a dualizmus kori általános magánjogfejlődési tendenciákat tárgyaljuk.

46 Illetve hallgat azokra a tudósokra, akik képesek ezt megtenni.

tényező (a nemzeti egység helyreállításának kényszere) helyébe az az egyensúlyteremtési kényszer lépett, amelyben a nemzeti jogoknak az európai és a globális jogrendszerek olvasztótégelyében kell megtalálnia az önállóság terét, egyszerre kell azokkal harmonizálni és a saját karaktert megőrizni.

Az a mi szerencsénk, hogy most is vannak „Grosschmidjaink”. Van jó néhány jeles magánjogásunk,⁴⁷ akik ezt a történelmi párhuzamot már régen felismerték, és érveik közé biztos kézzel illesztik be a klasszikus magánjogtudomány eredményeit, alkalmazták annak munkamódszereit. Mindaddig, amíg ezzel – Grosschmidhoz hasonlóan – az *igazságo(s)t* keresik, és azt akarják megtalálni a magánjogban, helyes irányban tartják a magánjog fejlődésének szekerét.

Irodalomjegyzék

1. ALMÁSI Antal: *Mit köszönhetnek a bírák Grosschmidnak?* Jogtudományi Közlöny, 1931/26, 224.
2. BALOGH Judit: *Grosschmid magánjoga – történeti értékek és aktualitások = Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk.*, szerk. JUHÁSZ Ágnes, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2013, 11–24.
3. BALOGH Judit: *Grosschmid Béni és a magyar öröklési jog* = ZSÖGÖD Benő: *Öröklött s szerzett vagyon*, Magyar Országos Közjegyzői Kamara, Budapest, 2008, IX–XX.
4. BALOGH Judit: *A jogrendszer konzerválása vagy új válaszok új helyzetekre? A XIX. század végi magánjogi kodifikációs törekvések céljairól = Jogtörténeti tanulmányok VIII.*, szerk. BÉLI Gábor, KAJTÁR István, PTE ÁJK, Pécs, 2005.
5. BENKE József: *„Becsüld meg, biz’ a mestereket!” – Módszertani és historiográfiai gondolatok Vékás Lajos tudománytörténeti könyve nyomán*, Állam- és Jogtudomány, 2021/3, 3–26. DOI: 10.51783/ajt.2021.3.01
6. BENKE József: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe*, HVGOrac, Budapest, 2019,

47 Különös súllyal említendő e helyen VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2022; Uő: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*, HVGOrac, Budapest, 2019; Uő: *Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban*, Magyar Jog, 2013/5, 257–264. etc.; LESZKOVEN László: *Benyomások egy könyv kapcsán: szubjektív gondolatok a polgári jog általános részéről*, Erdélyi Jogélet, 2023/1, 23–35; Uő: *A jóhiszeműség és tisztesség elvével össze nem egyeztethető – „méltánytalan” késlekedés egyes kérdéseiről*, Erdélyi Jogélet, 2022/3, 119–129; Uő: *Becsülettel, emberséggel... A jóhiszeműség és tisztesség elve és annak „elágazásai” a kötelemszerű magatartás körében*, Gazdaság és Jog, 2022/9–10, 5–10; Uő: *Szerződésszegés a polgári jogban*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2018, Akadémiai, Budapest, 2019; Uő: *Gondolatok a felelősségtan köréből*, Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, 2017, 338–352. etc., vagy BENKE József: *„Becsüld meg, biz’ a mestereket!” – Módszertani és historiográfiai gondolatok Vékás Lajos tudománytörténeti könyve nyomán*, Állam- és Jogtudomány, 2021/3, 3–26. DOI: 10.51783/ajt.2021.3.01; Uő: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe*, HVGOrac, Budapest, 2019; Uő: *Krisis és fedezetelvonás. A család fedezetelvonás elleni hitelezővédelmi jog történeti alapjai és azok mai jelentősége az új magyar Polgári Törvénykönyv tükrében*, MenedzserPraxis, Budapest, 2016; Uő: *Reményvétel. Az európai magánjogi gondolkodás a reményvétel mikrokozmoszán keresztül*, HVGOrac, Budapest, 2011 etc.

7. BENKE József: *Krisis és fedezetelvonás. A csalárd fedezetelvonás elleni hitelezővédelmi jog történeti alapjai és azok mai jelentősége az új magyar Polgári Törvénykönyv tükrében*, MenedzserPraxis, Budapest, 2016.
8. BENKE József: *Reményvétel. Az európai magánjogi gondolkodás a reményvétel mikrokozmoszán keresztül*, HVGOrac, Budapest, 2011
9. DELI Gergely: *A Grosschmid-hatás – Avagy paradigmaváltás a magyar romanisztikában = SALUS VOCALIS. Csegöldi indulás, győri érkezés. Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére*, szerk. KESERŰ Barna Arnold, SZOBOSZLAI-KISS Katalin, UNIVERSITAS-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2023, DOI: 10.59199/salusvocalis.2023.11., 93–112.
10. ECKHART Ferenc: *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935 = A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története II.*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936.
11. FÖLDI András: *Emlékezés Grosschmid Bénire (1851–1938), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára* (elérhető az MTA IX. Osztály honlapján)
12. FÖLDI András: *Grosschmid Béni és az antik jogok*, Akadémiai székfoglaló előadás, kézirat, Budapest, 2023.
13. GÖRÖG Márta: *Grosschmid Béni (1851–1938)*, FORVM Szeged, 2020/1, 227–240.
14. *Grosschmid az ügyvédi hivatásról*, Jogtudományi Közlöny, 1931/26, 226.
15. GROSSCHMID Béni (Zsögöd Benő): *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Athenaeum, Budapest, ¹1898–1900, illetve Grill, Budapest, ²1932.
16. GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*, Athenaeum, Budapest, 1905.
17. GROSSCHMID Béni: *Werbőczy és az angol jog*, Franklin Társulat, Budapest, 1928.
18. HERGER Csabáné: *Die Errungenschaftsgemeinschaft im ungarischen Ehegüterrecht nach 1848 = Száz plusz Tíz. Jubileumi kötet. Tárkány Szücs Ernő (1921–1984)*, Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021), szerk. NAGY Janka Teodóra, BOGNÁR Szabina, SZABÓ Ernő, Pécsi Tudományegyetem KPVK, Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI, Szekszárd, 2021, 261–281.
19. LESZKOVEN László: *Benyomások egy könyv kapcsán: szubjektív gondolatok a polgári jog általános részéről*, Erdélyi Jogélet, 2023/1. 23–35.
20. LESZKOVEN László: *A jóhiszeműség és tisztesség elvével össze nem egyeztethető – „méltánytalan” késlekedés egyes kérdéseiről*, Erdélyi Jogélet, 2022/3, 119–129.
21. LESZKOVEN László: *Becsülettel, emberséggel... A jóhiszeműség és tisztesség elve és annak „elágazásai” a kötelemszerű magatartás körében*, Gazdaság és Jog, 2022/9–10, 5–10.
22. LESZKOVEN László: *Szerződészegés a polgári jogban*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, ²2018, Akadémiai, Budapest, 2019.
23. LESZKOVEN László: *Gondolatok a felelősségtan köréből*, Publicationes Universitatis Miskolcincensis Sectio Juridica et Politica, 2017, 338–352.
24. LESZKOVEN László: *Érdekirányadás – az érdekeszme, mint a Fejezetek vezérfonala = Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk.*, szerk. JUHÁSZ Ágnes, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2013, 43–52.
25. MENYHÁRTH Gáspár: *Polgári törvénykönyvünk javaslatának nemzeti jellege = Jogi dolgozatok a Jogtudományi Közlöny 50 éves fennállásának emlékére (1865–1915)*, Budapest, 1916, 450–465.
26. MESZLÉNY Artur: *Grosschmid Bénihez*, Polgári Jog, 1931/7, 429–431.
27. NIZSALOWSZKY Endre: *A fogalomkutató és az érdekkutató jogtudomány*, Debreceni Szemle, VII (1933), 341–355. és 418–432.

28. NYULÁSZI János: *Grosschmid*, Magyar Jogi Szemle, 1931/10, 400–401.
29. SZABÓ Béla: *Grosschmid (Zsögöd) Benő = Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, szerk. Michael STOLLEIS, München, 2001, 264–265.
30. SZENDE Pál: *Nemzeti jog és demokratikus jogfejlődés*, Huszadik Század, 1911, 265–290.
31. [szerző és cím nélkül], *Szemle* rovat, Jogtudományi Közlöny, 1931/13, 131.
32. SZLADITS Károly: *Grosschmid jelentősége magánjogunk fejlődésében*, Jogtudományi Közlöny, 1931/26, 221–223.
33. SZLADITS Károly (főszerk.): *Magyar magánjog*, I., Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941.
34. VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*, HVGOrac, Budapest, 2019.
35. VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2022.
36. VÉKÁS Lajos: *Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban*, Magyar Jog, 2013/5, 257–264.
37. VERESS Emőd: *Grosschmid Béni vagy Zsögöd Benő? = Erdélyi jogászok, Jogászpótrék II.*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2022, 9–17.
38. WEISS Emilia: *Grosschmid Béni (1851–1938) = Magyar jogtudósok III.*, szerk. HAMZA Gábor, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006, 101–116.
39. ZALÁN Kornél: *Grosschmid és a régi magyar magánjog*, Jogtudományi Közlöny, 1931/26, 225.
40. ZSÖGÖD Benő: *Öröklött s szerzett vagyon*, Politzer Zsigmond Kiadása, Budapest, 1897, hasonló kiadásban MOKK, Budapest, 2008.
41. ZSÖGÖD Benő: *Az örökösödési törvénytervezetről = Magánjogi tanulmányok, tervezetek, kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből*, szerk. ZSÖGÖD Benő, I. kötet, Politzer Zsigmond Kiadása, Budapest, 1901, 547–717.